

Renate Weber

Nacionalizmus, centralizmus és polgári magatartásmód

valósítanak meg valamit. Lényegében erről van szó, amikor az erdélyiek – románok és magyarok – a helyi hatóságok valós autonómiáját kérik. A közös hagyományok, a magasabb fokú képzettség, a gazdagabb kulturális élet, a külföldi beruházásoknak az ország többi részéhez képest magasabb szintje és ennek döntő hatása a gazdaság helyi felhalmozódásában egyeseket arra vezetett, hogy hamarabb felismerjék közös érdekeiket és az azok érvényesítését lehetővé tevő megoldásokat. Másrészt nem hiszem, hogy „a politikai és társadalmi rend közös elveinek és értékeinek” a „nép” kezdeményezéseket kellene megjeleníteni. Ezek elsősorban egy társadalom politikai elitjének a felelősségére tartoznak, az ország közvéleményének alakítóira, akiknek az elvekre vonatkozó ajánlata később oktatási kínálattá válik, és kihat a kultúrára és a polgári magatartásmódra. Ebben a tekintetben Románia kulturális, politikai és médiailtje (amennyiben egyáltalán meg lehet különböztetni e csoportokat) a krónikus gyávaság és a heveny populizmus lehorgoló összefonódásában szenved (természetesen akkor, amikor nem egyes – világosan azonosítható – gazdasági és hatalmi érdeket kell védelmeznie, agresszívan, hogy az olykor beteges formákat öltő frusztrációkról ne is beszéljünk). Gondoljunk csak vissza az alternatív tankönyvek kapcsán tapasztalt ellenkezésre: azokra a politikusokra, akik reggel kilenc órakor aláírtak egy bizalmatlansági indítványt csak azért, hogy este megjelenhessenek a tévé képernyőjén, s elmondhassák, hogy elhatároldtak tőle, azokra az újságírókra, akik bizonyíthatóan megbuktak e tantárgyból, de dühödtlen vádaskodtak, hogy őket nem vonták be a tantervek kidolgozásába és a tankönyvek megírásába (!); azokra a televíziós show-okra, amelyekben a változatos ritmusra himbálózó, meztelen ülepek között megjelenő énekesek és énekesnők kijelentették, hogy az „alternatíva” eszméje számukra hülyeség, mert ők nem így tanultak; azokra a történészekre, akik bünső hallgatásba burkolózva vagy múltjukat vagy kirívó tudatlanságukat leplezték; azokra a civil szervezetekre, amelyek hirtelen feladva a civil értékeket, elkezdtek aggódni azért az oktatásügyért, amely nem olyan egykönnyű hazug, mint amilyenek vezetőik ismerték. És a példák sorát még folytathatnánk.

Hosszasabban foglalkoznék azzal az elemzéssel, amelyet Daniel Barbu az 1991-es alkotmányról készített, s főleg szövegeinek néhány idevágó kijelentésével. Mindenekelőtt jelezni kívánom, hogy egészen más az én alkotmány-olvasatom, mint a Politikatudományi Kar dékánjé: habár igazat adok neki az 1991-es alkotmányozás nacionalista opcióit illetően, határozottan merem állítani, hogy ma más a helyzet, még ha a szöveg nem változott is meg. Mert egy törvény általában s főleg egy alaptörvény – az alkotmány – nem csupán elfogadása korának szelleme és betűje szerint értendő, hanem az időközben hozzá tapadó értelmezések szerint is. Máskülönb ez azt jelentené, hogy egy társadalomnak – függetlenül az elért társadalmi haladástól – készakarva retrográd módon kellene viselkednie, csupán csak azért, hogy betűhíven összhangban legyen egy másik politikai és társadalmi valóság alapján elfogadott szöveggel. Egy törvény legitimitását nem az elfogadása pillanatában meglévő akarat adja, hanem arra való képessége, hogy társadalmi jót teremtsen, még változó kontextusokban is.

Kétségtelenül, 1990-ben és 1991-ben, amikor az Alkotmányozó Gyűlés 70 százalékat a Nemzeti Megmentési Front tagjai

alkották, amikor a Vatra Românească – bár „kulturális szervezetként” mutatták be –, híveket (értsd: áldozatokat) toborzott agresszíven nacionalista retorikájával, az etnikai értelemben vett, exkluzivistá nemzetállami opció magától értetődő volt. Az alkotmány néhány megszerkesztője ezt világosan ki is mondta egy dolgozatban. „Valójában az állam nem egyszerűen egy 'valamilyen' – mindig heterogén és változó – emberi közösség szerveződésének a kifejezése. Ez a közösség tartós és minden más közösségtől eltér abban, hogy az őt alkotó tagok közt sajátos, szétszakíthatatlan kapcsolat van, saját arcualattal rendelkezik, vagyis hogy nemzetet tud létrehozni. A nemzet tehát nem kizárólag etnikai vagy biológiai jelenség. Komplex valóság és – ezzel egyidőben – egy hosszú történelmi folyamat produktuma, amelyhez alapul az etnikai eredet, a nyelv, a vallás, a lelki alkat, az élet, a hagyományok és az ideálok, de legfőképpen a történelmi múlt és az ezen a területen való fennmaradás akaratának közössége szolgált. Ha így tekintjük, a nemzet a román nép és állam 'személyazonosságai igazolványa' és kohéziójának valamint állandóságának legfontosabb tényezője.” Mi több, egy lapalji jegyzetben még a következő pontosítás is megjelenik: „Az 'emberi közösség' fogalma az egyedüli, amely kompatibilis a 'nemzet'-ével, mivel az 'emberi közösség' kifejezés – mely lényegében más, mint a 'társadalom' fogalma – éppen a nemzetet alkotó tagok közös történelmében fejlődik ki, az egymást követő nemzedékek közötti genetikai kapcsolatban és a tagok azon akaratában, hogy együtt kívánják élni” (Mihai Constantinescu, Ion Deleanu, Antonie Iorgovan, Ioan Muraru, Florin Vasilescu, Ioan Vida: *Constituitia Românei comentată și adnotată*, Regia autonomă Monitorul oficial, București 1992, pag. 6). Amit igazán felháborítóan talállok, az nem annyira e döntés indoklásának – mind nyelvzetében, mind érveiben száználmas – módja, hanem az, ahogy az alkotmány és a kommentárok szerzői meghamisították más országok helyzetének bemutatását. A 7. oldal egyik lapalji jegyzetében ugyanis nem többet s nem kevesebbet állítanak, mint: „Több más alkotmány is integrálja a 'nemzet' fogalmát a politikai és jogi értékek rendjébe. Például Spanyolország, Svédország, Franciaország, Finnország és Magyarország. (Csak a fogalom felnagyítása vagy eltorzítása révén fogalmazódhattak meg olyan javaslatok – ezeket egyébként elutasította az Alkotmányozó Gyűlés –, melyeknek célja a 'nemzeti' kifejezésének törzése illetve a 'többszemélyes' -vel való helyettesítése volt, s amelyekhez alapul a 'nemzet' és az 'etnikai csoportok' összetévesztése szolgált.)”.

Valójában a dolgok egészen másképp állnak. Spanyolország alkotmányának preambuluma például olyan spanyol nemzetről beszél, amely „az igazságosság, a szabadság és a biztonság megeremését, valamint az őt alkotók javát kívánja előmozdítani” és amely azt akarja, hogy „megvédjen minden spanyolt és Spanyolország népeit emberi jogaik gyakorlásában, óvja kultúrájukat és hagyományait, nyelvüket és intézményeiket”. A 2. Cikkely szerint „az Alkotmány alapja a spanyol nép megbonthatatlan egysége, minden spanyol közös és oszthatatlan hazája”. Elismeri és garantálja az őt alkotó nemzetiségek és régiók autonómiához való jogát, valamint a köztük levő szolidaritást” (kiemelés tőlem – R.W.). Finnország nemzeti nyelvei a finn és a svéd, jóllehet a svéd kisebbség mindössze a lakosság 6 százalékát teszi ki. Ami pedig

Franciaországot illeti, alkotmányában egyetlen hivatkozás sem található az állam nemzeti jellegére vonatkozóan. Mi több, az 1958-as alkotmány preambuluma szerint „a francia nép ünneplésének kinyilvánítja elkötelezettségét az emberi jogok iránt” és „ezen elvek valamint a népek szabad önrendelkezése alapján a Köztársaság azon tengeren túli területeknek, amelyek kinyilvánítják hozzá való csatlakozásuk akaratát, új, a szabadság, az egyenlőség és a testvériség eszméjén alapuló(...) intézményeket ajánl fel”. Az 1. Cikkely szerint a Köztársaság és a tengeren túli területek népei olyan Közösséget alkotnak, melynek alapja az őt alkotó népek egyenlősége és szolidaritása, a 2. Cikkely pedig leszögezi, hogy „Franciaország oszthatatlan, világi, demokratikus és szociális köztársaság. Biztosítja állampolgárai törvény előtti egyenlőségét, tekintet nélkül a származási, faji vagy vallási különbségekre”.

Több mint kilenc év telt el az alkotmány elfogadása és e kommentárok megfogalmazása óta. Az alkotmány szövege ma is ugyanaz. De az elmúlt kilenc év tapasztalatai arra köteleznek, hogy más értelmezést adjunk neki. Nem tudok egyetérteni Daniel Barbuval, amikor azt mondja, hogy „mindaddig, míg az alkotmány az államot 'nemzetiként' határozza meg, a más, nem többségi etnikumhoz tartozó állampolgárok – minden jogi garancia ellenére –, állam nélküli személyeknek (stateless persons) számítanak”. Nem hinném, hogy ez lenne a valóság. A más etnikumhoz tartozó román állampolgárok 1990-1996 közötti időszakban is a román etnikumú állampolgárokkal egyenlő módon rendelkeztek politikai, polgári, társadalmi és kulturális jogokkal. A csata, amely például a közigazgatási és bírósági nyelvhasználati jogokért vagy az egyetemi foku anyanyelvű oktatásért folyt, úgy tekintendő, mint a konkrét romániai helyzetnek megfelelő standardok életbe léptetéséért folyó harc. Azonban tagadni azt, ami ténylegesen létezett, számomra kontra-reaktív dolognak tűnik. Sőt, az az agresszív nacionalista retorika, amelyet annak idején kimutattunk és vádoltunk, a titkosszolgálati (SRI) jelentésekkel együtt azt bizonyították, hogy a nacionalizmus megveszekedett támogatói épp az a valóságot kívánják megtagadni, amelyben a nemzeti kisebbségekhez tartozó román állampolgárok aktívan megnyilvánulnak. Ezzel egyidőben pozitív diszkriminációs intézkedésekre is sor került, amelyeket részben az alkotmány írt elő – mint például a parlamenti képviseletet –, részben viszont törvényes előírások nélkül váltak gyakorlat részévé, mint például a hátrányos helyzetben levő kisebbségek – főleg a románok számára – biztosított külön líceumi és egyetemi helyek. 1996-tól követően, miután a kormányzó koalíciónak egy nemzeti kisebbség is tagjává vált, még kevésbé lehet állítani, hogy a nem többségi etnikumhoz tartozó román állampolgárok „állam nélküli személyek” lennének. Épp ellenkezőleg, jelenlétük a parlamentben és a végrehajtó hatalomban valamint jónéhány kormányügynökségben kétszerezten is pozitív hatást jelentett: egyrészt bizalmat ébresztett a kisebbségekben azon intézmények iránt, amelyek az agresszív nacionalizmus idején kizárólag a román etnikum számára létező intézményeknek számítottak (bár valójában az etnikai hovatartozás kisebb szerepet játszott ebben, inkább a politikai klientizmus elosztási szempontjai döntöttek), másrészt a lakosság is hozzászólt a különböző etnikumú állampolgárok központi és helyi közigazgatásban való jelenlétéhez, amelyet

természetesnek tekint, a normalitás jelének. Vitathatatlan, hogy az agresszív nacionalizmus visszatérésének veszélye nem szűnt meg véglegesen. De éppen a visszatérést megakadályozó magatartással való szolidaritás az, amely – meglátásom szerint – érdekes projekt lenne a közvélemény alakítóit, a politikusok, a kultúra és a sajtó emberei számára.

Ami pedig a román állam túlzó centralizmusát illeti, a megoldásokat a századvég valóságához kell igazítanunk. A múlttal való viszony legfeljebb kiegészítő ihletforrás lehet, maga a múlt azonban nem lehet sem követendő példa, sem a legitimitás forrása. E nézőpontból a Romul Boilă által 1931-ben javasolt alkotmánytervezet értéke ketős: egyrészt meggyőző arról, hogy nálunk a centralizmusnak mély gyökerei vannak, és ellene elsősorban az erdélyi románok léptek fel, másrészt megmutatja a továbbvezető utat, mégpedig abban az értelemben, hogy bebizonyítja: a társadalmi rossz elleni harc legjobb módszere az, ha valami konkrét cselekszűnk. Azonban Romul Boilă tervezetere, mint modellt hivatkozni számomra a jelenlegi realitások meg nem értését bizonyítja. Ma Romániát federalizálni sokkal, de sokkal nehezebb – s valószínűleg értelmetlen is. Abban az országban, ahova komoly beruházások az ad-hoc módon létrehozott tartományok révén érkezhettek, ezeket az alkotórészeit kellene megerősíteni, mielőtt az állam átalakítását elkezdենék. Ki nem használni azokat a lehetőségeket, amelyek nem csupán szellemi téren léteznek, hanem konkrét beruházásként is, számomra megbocsáthatatlan hibának tűnik. Azonban egy változtatás terve komplex megközelítést feltételez, amelyben az alternatív javaslat megfogalmazása csupán az első lépést jelenti. Dr. Boilă megtette ezt a maga idejében, nem rekedt meg az 1923-as alkotmányra való panaszkodás szintjén, hanem – nyolc évvel elfogadása után – egy új alkotmánytervezetet dolgozott ki. Olyan megoldásokkal, amelyek – természetesen – az 1918 utáni Románia körvonalaira voltak tekintettel. Ebben a korszakban semmi több nem született.

Mindazok, akik ma Romániában alapvető átalakulásokat kívánnak – az ország átszervezésével vagy anélkül –, csak a sajtó révén találkozhatnak, vagyis inkább csak elégedetlenségüket nyilváníthatják ki. Ez is szükséges, de csupán része a folyamatnak, amely a közvéleményt teszi érzékenyebbé e téma kapcsán. Valójában komplex stratégiákra volna szükségünk, alternatív taktikákkal. S ez a szemléletű állapot megszűnését feltételezi (mely olyannyira meggyökerezett viselkedésünkben, hogy második természetünké vált), ráterést a tulajdonképpeni cselekvésre. Csúpan a politikai elitől várni, hogy tegyen valamit e téren, teljesen hibásnak tűnik számomra. Akik ezt az elitet alkotják, maguk is a román társadalom részei, annak minden jó és rossz tulajdonságával, s ha távlatban akarunk változást, ha azt akarjuk, hogy felelősséget vállaljanak, akkor ebben a szellemben kell nevelnünk őket. Minthogy érdekeink meghaladják a pártérdekeket, megoldásokat kell felvállalnunk. Máskülönb csupán bírálunk az etatista centralizáló politikai és társadalmi berendezkedést – amely az állampolgárokat nem jogalanyoknak, hanem a politikai cselekvés tárgyainak tekinti –, de ezzel magunk is részévé válnánk a perverz logikának s aszerint kezdenénk cselekedni. Vagyis arra várunk, hogy adjanak nekünk, és nem mi magunk tennék ajánlatot.

Fordította: **BAKK MIKLÓS**